

Colofon

Dit is een uitgave van Transitiecoalitie Voedsel in samenwerking met boeren die actief zijn in gebiedsgerichte samenwerkingen.

Tekstredactie: Jeen Akkerman
Fotografie: William Hoogteyling, Loek Londo
(Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Water, Land & Dijken), Mark Schuurman
(BoerenNatuur Groningen West) en Shutterstock (cover).
Vormgeving: Peter Klaassen, DTPter
Drukwerk: PrintX

© Transitiecoalitie Voedsel 2025.
Alle informatie in deze uitgave mag worden verspreid, mits met bronvermelding.

Stichting Transitiecoalitie Voedsel
Polstraat 14i
7411KB Deventer

Contactpersonen:
Bergje Hamelynck (kwartiermaker Landbouw)
bregje@transitiecoalitievoedsel.nl

Arja Kapitein (programmamanager Landbouw)
arja@transitiecoalitievoedsel.nl

www.transitiecoalitievoedsel.nl

DOSSIER

Oplossingen die de landbouwtransitie in Nederland verder brengen

GEBIEDSGERICHT SAMENWERKEN

Het kan wél!

Inhoud

- 3 **Introductie**
Gebiedsgericht samenwerken, het kan wél
- 4 **Notitie**
Gebiedsgericht samenwerken geeft perspectief!
- 8 **Dick Looman**
Markemodel als basis voor hernieuwd vertrouwen
- 10 **Corney Niemeijer**
Gebiedsrentmeester kan partijen in beweging krijgen
- 12 **Freek Nieuwenhuis**
Bouwen aan vertrouwen met gebiedsofferte
- 14 **Teunis Jacob Slob**
Zet grond van stoppers in voor toekomst jonge boeren en verduurzaming
- 16 **Frank de Wit**
Boeren en overheid: samen in transitie
- 18 **Pieter van der Valk**
Gebruik de bodem voor circulaire oplossing van maatschappelijke uitdagingen

Meer columns van boeren en andere betrokkenen bij gebiedsgericht samenwerken zijn te vinden op de website van Transitiecoalitie Voedsel. Ga naar www.transitiecoalitievoedsel.nl/gebiedsgericht-samenwerken of scan de QR code.

Introductie

GEBIEDSGERICHT SAMENWERKEN, HET KAN WÉL

Er was een intensief proces van een nationaal programma en twaalf provinciale programma's voor de ontwikkeling van het landelijk gebied en de realisatie van diverse maatschappelijke doelen. We waren met elkaar een eind op dreef. Niet alles ging goed, maar er werd overlegd en er werden gezamenlijke plannen gepresenteerd. Toen kwam er een nieuw kabinet en was het flinke bedrag voor deze ontwikkelingen weg en lag het proces weer stil. Sommige provincies proberen het proces nog in leven te houden op eigen kracht, maar de samenhang en vaart is eruit.

In dit dossier pleiten zeven gebiedsgerichte boerenleiders, met bergen ervaring in het samenwerken met honderden boeren, maatschappelijke organisaties en overheden, voor een werkbare voortzetting van het gebiedsgericht samenwerken. In het landelijk gebied en in de bijdrage die boeren kunnen leveren liggen namelijk veel kansen voor het realiseren van een groot aantal maatschappelijke doelen. Maatschappelijke doelen die nodig aandacht behoeven én perspectief kunnen bieden voor boeren.

In de notitie op de volgende pagina's zetten deze boeren hun visie uiteen. En in hun eigen columns geven ze praktijkvoorbeelden van gebiedsgericht samenwerken en de behoeften die er vanuit die praktijk zijn voor een ondersteunend en betrouwbaar overheidsbeleid.

Niet alle maatschappelijke doelen kunnen in de gebieden worden opgelost, maar de doelen met een ruimtelijke dimensie wél. Daarbij is er

de juiste instrumenten en ondersteunende wet- en regelgeving.

Maar veel heeft ook te maken met de wil tot samenwerken en er samen uitkomen. En met de vaardigheid om naar elkaar te luisteren, bruggen te bouwen en concrete stappen te zetten. In veel gebieden gebeurt dit ook al. Laten we hen als voorbeeld nemen en de landbouw- en voedseltransitie via deze weg van gebiedsgericht samenwerken verder brengen. Politiek, pak je rol en stimuleer het gebiedsgericht samenwerken!

Transitiecoalitie Voedsel
Team gebiedsgericht samenwerken

Bregje Hamelynck & Arja Kapitein

GEBIEDSGERICHT SAMENWERKEN GEEFT PERSPECTIEF!

Deze notitie is afkomstig van zeven gebiedsgerichte boeren, allen zeer actief met het organiseren van toekomstperspectief voor de landbouw in hun eigen regio: Albert van der Ploeg (Noardlike Fryske Wâlden), Freek Nieuwenhuis (Groningen West), Dick Looman (Achterhoek), Corney Niemeijer (Twente), Frank de Wit (Waterland, Noord-Holland), Pieter van der Valk (Súdwest Fryslân) en Teunis Jacob Slob (Alblasserwaard/Vijfheerenlanden, Zuid-Holland/Utrecht).

Deze notitie is samengesteld op basis van diverse gesprekken tussen bovengenoemde boeren over de wensen en behoeften van boeren voor een succesvolle gebiedsgerichte landbouwtransitie. Deze bijdragen zijn op persoonlijke titel, maar gebaseerd op langjarige betrokkenheid bij gebiedsprocessen. Transitiecoalitie Voedsel was initiatiefnemer van deze gesprekken en procesbegeleider.

Boeren met perspectief

Het is voor ons duidelijk dat het anders moet met de landbouw. Van het sturen naar het produceren van zoveel mogelijk voedsel ('Nooit meer honger') moeten we naar een landbouwproductie ten dienste van de samenleving met de productie van gezond en veilig voedsel, een bijdrage aan het herstel van biodiversiteit, een mooi landschap, schone sloten, ruimte voor energiewinning, woningen, recreatie en toerisme. Dat kan ook en dat willen we ook.

Stimuleer natuurinclusieve akkerbouw en tuinbouw waar het kan, investeer in kruidenrijke graslanden voor extensieve veehouderij en zorg voor een gesloten kringloop waar bij regionaal voer en mest worden uitgewisseld en varkens en kippen de restproducten uit ons voedselsysteem benutten. We kunnen

gebruik van fossiele brandstoffen voor transport, kunstmest en grondbewerking terugdringen door gebruik van dierlijke mest, lichte werktuigen en elektrische aandrijving. Het boerenbedrijf kan ruimte geven aan boerderijwinkels, een boerencamping of boerenbed, kinderopvang en zorglandbouw op het erf, kanoroutes, wandel-, fiets- en ruiterspaden in samenhang met natuurgebieden. Passend bij de persoonlijkheid van de boer, bij een langjarig inkomensperspectief en passend bij het karakter en de behoeften van het gebied.

Maar hoe doen we dat met elkaar? Hoe komen we tot zo'n landbouw systeem? In deze notitie presenteren we onze suggesties vanuit de ervaring die we de afgelopen jaren in onze eigen gebieden hebben opgedaan. De notitie wordt aangevuld door

opiniebijdragen over gebiedsgericht samenwerken uit onze eigen praktijk.

Landelijke sturing

De landbouw is een bijzondere sector. Met zelfstandige boeren die rechtstreeks verbonden zijn met de manier waarop het Nederlands landschap gevormd wordt. En die voedsel produceren, een eerste levensbehoefte. Een reden waarom de overheid, gecoördineerd uit Brussel, veel sturing geeft aan de landbouw met subsidies en regelgeving.

Veel van deze instrumenten zijn nog gericht op het faciliteren van landbouw gericht op volume of gericht op één onderwerp, bijvoorbeeld stikstofreductie. Als welwillende boer ondervind je dan rare effecten die niet lijken te passen bij de gewenste richting. De ontwikkelingen van 'doelsturing', KPI's en de rapportage-

verplichting voor CSRD dreigen bijvoorbeeld in doelsturing te verzanden gericht op broeikasgassen en stikstof, met als uitkomst dat in het rekenmodel de plofkip beter scoort dan de scharrelkip. Dat kan toch niet de bedoeling zijn?

Wat we nodig hebben begint met een gedeelde visie, integraal beleid en een heldere vertaling naar specifieke gebiedsopgaven en, daarvan afgeleid, bedrijfsopgaven. De sturing vanuit Europa op klimaat, biodiversiteit, bodem- en waterkwaliteit en dierenwelzijn is helder. Er zijn ook andere opgaven die hun ruimtelijk beslag hebben in het gebied, zoals wonen, energie, bouwmaterialen, biochemie en voor bedrijven, recreatie en toerisme. Indien het voor de politiek lastig is deze opgaven te vertalen naar heldere sturing en specifieke gebiedsopgaven zou een 'Deltacommissaris voor ruimtelijke opgaven' hierin het voortouw kunnen nemen. Iemand met een heldere opgave voor langjarige doelen, boven de politieke arena

welke bekend wordt door een cyclus van vier jaar tot de volgende verkiezingen.

Gebiedsgerichte samenwerking

De vertaling van de gebiedsopgaven naar een aanpak die werkt, ligt wat ons betreft in de gebieden zelf. Daar waar bestuurders, boeren, lokale ondernemers, burgers, natuurorganisaties, waterschappen en maatschappelijke organisaties, vanuit bijvoorbeeld de gezondheidszorg of recreatie en toerisme, in persoonlijke contacten en op basis van een gezamenlijke verantwoordelijkheid tot resultaten kunnen komen. De landelijk bepaalde gebiedsopgaven worden door hen in een Gebiedsraad in onderlinge samenhang uitgewerkt, afgestemd op de lokale omstandigheden. Waar zit het veen, zand of klei in het gebied? Hoe zijn de waterlopen en grondwaterstanden in het gebied? Welke gebieden zijn het meest geschikt voor voedselproductie, voor bouwmaterialen, voor energiewinning? Zijn er kwetsbare natuurgebieden in het gebied en wat

zijn de prioriteiten bij het herstel van die natuur? En ook, wat zijn de ambities van het gebied voor woningbouw, recreatie, toerisme en welke kansen en plannen zijn er voor ondernemers in het gebied?

Het proces rondom de provinciale en gemeentelijke omgevingsvisie zou met zo'n Gebiedsraad tot een helder gedragen plan voor het gebied moeten leiden. De opgaves en ambities uit de omgevingsvisie zouden moeten worden vertaald in heldere doelen voor de korte en langere termijn, een ruimtelijke kaart met wat er wel en niet kan en wat er wenselijk is in het gebied, met de flexibiliteit die de Omgevingswet nu biedt.

Organisatie van het gebiedsproces

In de grote omslag van de landbouw na de Tweede Wereldoorlog was er een helder beleid met voor ieder gebied een zogenaamde Rentmeester die hielp bij de ruilverkaveling.

Van links naar rechts:
Arja Kapitein (Transitiecoalitie Voedsel), Jan Willem Straatsma,
Teunis Jacob Slob (Alblasserwaard/Vijfheerenlanden),
Frank de Wit (Waterland), Corney Niemeijer (Twente), Dick Looman
(Achterhoek), Freek Nieuwenhuis (Groningen West), Pieter van der Valk
(Súdwest Fryslân) en Bregje Hamelynck (Transitiecoalitie Voedsel).
Niet op de foto: Albert van der Ploeg (Noardlike Fryske Wâlden).

➤ Ook nu zouden we zo'n deskundige en onafhankelijke persoon nodig hebben om de processen in het gebied te begeleiden. Bij de ontwikkeling van de provinciale gebieds-plannen kwamen mensen met deze kwaliteiten boven drijven. Wel nog vaak in dienst van de overheid. Wij zouden voorstander zijn van de meer onafhankelijke positie van een Rentmeester 2.0 die het proces om tot oplossingen te komen in het gebied zou kunnen begeleiden. Iemand die bekend is met het gebied en aanzien heeft. Deze rentmeester zou met zijn of haar team kunnen werken in opdracht van de brede Gebiedsraad die vanuit de omgevingsvisie de landelijke doelen heeft vertaald naar gebiedsdoelen en een ruimtelijke kaart.

De taak van de rentmeester is om het proces te begeleiden dat leidt tot het realiseren van de gebiedsdoelen in samenwerking met de diverse boeren, ondernemers en maatschappelijke initiatieven in het gebied. Een deel van de opgave is het goed op de hoogte zijn van de diverse initiatieven in het gebied en van de kansen die de diverse instrumenten bieden. Zodat die informatie gedeeld kan worden en op elkaar kan worden afgestemd. De partijen uit het gebied kunnen vervolgens komen tot aanvullende gebiedsoffertes die op een transparante manier worden beoordeeld en gefinancierd. Daarvoor is wel een 'gereedschapskist' nodig met langjarige financiële middelen, toegang tot grond en kennis.

Financiering van de realisatie van gebiedsdoelen

Als er heldere opgaves worden toegewezen aan bepaalde gebieden, dan zouden daar ook de benodigde langjarige financiële middelen moeten worden toegewezen. Een Gebiedsfonds gevuld met middelen vanuit het rijk, de provincie en de betrokken gemeenten. Nu zijn dat

vaak nog veel verschillende potjes zoals Regiodeals, projectfinanciering, ANLb, experimenteerlocaties, etc. met allemaal verschillende wensen en doelen. Onderlinge samenhang en bijdragen aan diverse doelen vanuit één en dezelfde activiteit is dan vaak niet zichtbaar en wordt door de een- zijdige benadering niet gewaardeerd of soms zelfs tegengewerkt. Ook de semi publieke diensten zoals waterschappen en terreinbeherende organisaties (TBO's) kunnen bijdragen aan zo'n gemeenschappelijk gebiedsfonds. En voor de te bereiken doelen zijn mogelijk ook private bijdragen te organiseren.

Zo'n Gebiedsfonds kan inzoomen op de onderwerpen die relevant zijn voor het behalen van de specifieke gebiedsdoelen. Financiering voor generieke doelen en transitiemaatregelen kunnen rechtstreeks vanuit GLB-sturing vanuit het Rijk, om verschillen in financiering voor boeren tussen gebieden niet te groot te maken. De mogelijkheid voor langjarige afspraken en doelsturing met instrumenten die goed afgestemd zijn op de praktijk van de boer, zijn daarbij van essentieel belang om boeren de gelegenheid te geven zich in deze gewenste richting te ontwikkelen.

Grondbeleid en ruimtelijke ordening

Voor het realiseren van gebiedsdoelen is toegang tot grond voor de gewenste vormen van landbouw een essentiële factor. Voor extensivering van veehouderijen, voor het ontwikkelen van meer plantaardige productie, voor het stimuleren van multifunctionele landbouw en korte keten initiatieven. Wat we nu zien gebeuren is dat veehouderijen via uitkoopregelingen stoppen en hele intensieve vormen van akkerbouw zoals bollenteelt en boomkwekerijen terugkomen. Met flinke impact

voor bodem- en waterkwaliteit en landschap. Dat kan toch niet de bedoeling zijn?

We denken dat het zeer wenselijk is om via (boeren)grondbanken regie te houden op de aan- en verkoop van landbouwgrond. Zodat ze kunnen bijdragen aan de gebiedsdoelen, maar ook aan het perspectief van de boeren die willen blijven en vorm willen geven aan nieuwe verdienmodellen. Langjarige (loopbaan) pacht is daarbij essentieel om als boer aan de bodemkwaliteit en onderlinge circulaire samenwerking met andere boeren te kunnen werken. Dat kan pacht met duurzame voorwaarden zijn als daar dan ook een lagere pacht prijs tegenover staat.

Kennisdeling en onderzoek

Voor de realisatie van de gebiedsdoelen zullen de huidige landbouwpraktijken in het gebied zich mogelijk verder moeten ontwikkelen. Hoe komt de kennis daarover bij de huidige boeren? Hoe kunnen ze ondersteuning krijgen bij hun professionele ontwikkeling? In diverse gebieden wordt op het moment gestart met sociaal-economische begeleiding voor boeren, een soort coaches die de boer kunnen helpen bij het maken van keuzes en die kunnen doorverwijzen naar informatie die de boer wellicht nodig heeft. Dit aanbod zou in ieder gebied beschikbaar moeten komen. Ook onderlinge leergroepen van boeren zoals die gebruikelijk zijn in de BD landbouw zijn beproefde methoden om onderling kennis uit te wisselen.

De coaches zouden op pad moeten gaan met een overzicht van de diverse landbouwmodellen die passen bij de gebiedsdoelen en die inkomensperspectief bieden voor de doorontwikkeling van het boerenbedrijf. Ook moet deze coach kennis

hebben van de diverse financieringsmogelijkheden vanuit Rijk en het Gebiedsfonds. De boer kan daarmee onderzoeken welke vorm van doorontwikkeling bij hem of haar past en welke financiële mogelijkheden daarvoor zijn.

Daarnaast zullen de behaalde resultaten met behulp van monitoring in het gebied inzichtelijk moeten worden, zowel voor de boeren zelf als voor de gebiedscoördinator (rentmeester 2.0) en de 'opdrachtgevers' vanuit de Gebiedsraad. De vele vragen van boeren en beleidsmakers zullen moeten worden uitgewerkt in samenwerking met onderzoekers. We willen leren van zowel de successen als van de tegen-

vallende resultaten zodat we snel door kunnen groeien naar effectieve maatregelen voor natuur en het verdienvermogen van boeren.

Dus wat ons betreft: laten we starten met deze werkwijze. Een onafhankelijke provinciale Rentmeester 2.0, met in zijn of haar team voor ieder specifieke gebied een gebiedscoördinator. Daarbij een Gebiedsraad, een Gebiedsfonds, een regionale Grondbank en kennisdeling voor zowel de gebiedsprocessen als voor de boeren zelf. We stellen onze ervaring met het gebiedsgericht werken van de afgelopen jaren graag ter beschikking bij de uitwerking van deze ideeën. En treden graag in gesprek met het ministerie.

Zo creëren we resultaat en perspectief voor boeren, maar ook voor de natuur en onze rurale gemeenschappen. En dat is heel hard nodig!

Albert van der Ploeg

Noardlike Fryske Wâlden

Corney Niemeijer

Twente

Dick Looman

Achterhoek

Frank de Wit

Waterland, Noord Holland

Freek Nieuwenhuis

Groningen West

Pieter van der Valk

Súdwest Fryslân

Teunis Jacob Slob

Alblasserwaard, Vijfherenlanden, Zuid Holland, Utrecht

Contact via: bregje@transitiecoalitievoedsel.nl

Voorbeelden van succesvolle gebiedsprocessen uit de praktijk

1. Achterhoek met Markemodel: boeren gestapeld belonen voor bovenwettelijke prestaties en dialogen en afspraken tussen boeren en partijen in de samenleving (Markeraad)

Meer info: Opiniebijdrage met Dick Looman (pag. 8).

2. Noord-Nederland (Noardlyke Fryske Wâlden, BoerenNatuur Groningen West en BoerenNatuur Midden Groningen) met gebiedsofferte (waardecreatie voor het hele gebied)

Meer info: Opiniebijdrage met Freek Nieuwenhuis (pag. 12).

3. Alblasserwaard/Vijfheerenlanden met boerengrondbank en stikstof loket

Meer info: Opiniebijdrage met Teunis Jacob Slob (pag. 14).

4. Friesland met Agricycling (recycling van compost) en de 'gebiedsderogatie' in een samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij via Sûne Grûn

Meer info: Opiniebijdrage met Pieter van der Valk (pag. 18).

5. Noord Holland met voorbeeld van klimaatmaatregelen in het veenweidegebied en het succesvolle model van de Agrarische Natuurvereniging

Meer info: Opiniebijdrage met Frank de Wit (pag. 16).

6. Twente met een demonstratie van kringlooplandbouw

Meer info: Opiniebijdrage met Corney Niemeijer (pag. 10).

Groningen West

Noord Holland

Groningen West

Dick Looman

MARKEMODEL ALS BASIS VOOR HERNIEUWD VERTROUWEN

Hoe je ook aankijkt tegen gebiedsprocessen, het staat of valt met vertrouwen. En daar schort het nu helaas in veel gevallen aan. Daar zijn allerlei oorzaken voor en het is dus niet moeilijk om voor alles een schuldige aan te wijzen. Beter is het om rond de tafel te gaan om elkaar beter te leren kennen en te begrijpen. Ons Markemodel in de Achterhoek lijkt daarvoor een goede aanpak.

Als boeren worden we al jarenlang geconfronteerd met steeds weer nieuwe en aangepaste regels om allerlei deelproblemen op te lossen. Omdat er vaak geen duidelijke visie is, voelen al die regeltjes als symptoombestrijding. We moeten ons soms in de gekste bochten wringen om aan gedetailleerde regelgeving te voldoen en zien met z'n allen niet meer het doel dat we ermee voor ogen hebben.

Regels

Dit is een breder maatschappelijk probleem: een overheid die zich uitput in gedetailleerde regels en controles op allerlei terreinen die soms ineens tot groot probleem worden verheven. Althans, zo voelt het vaak. De mensen die dan met die regels geconfronteerd worden, kijken er met argwaan naar. Zeker boeren zijn erg vindingrijk om dan de regels zo toe te passen dat ze er het minste last van hebben. Dat leidt weer tot aanvullingen en extra controles, iets waar ondernemers niet om staan te springen. En zo houden we elkaar bezig, zonder echt verder te komen.

Noaberschap

Hier in de Achterhoek, waar ik samen met mijn partner een melkveebedrijf heb, hebben we al een lange geschiedenis in het elkaar opzoeken om te proberen samen vooruit te komen. Dat zal wel te maken hebben met onze coöperatieve cultuur, die op de arme zandgronden altijd het sterkst is geweest. En het oosten van Nederland kent het begrip noaberschap, dat verder gaat dan elkaar helpen; het is ook de basis om samen ergens de schouders onder te zetten.

Vereniging

Zo hebben we in ons gebied een coöperatieve vereniging die het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) regelt door collectief afspraken te maken met de overheid over maatregelen en vergoedingen. Dat loopt al een hele tijd naar tevredenheid en het voedt het vertrouwen. Een voorbeeld is het percentage overheadkosten bij de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer. Vóór 2016 was het volledig in handen van de overheid en ging 41 procent van het budget naar overhead, inclu-

sief controles. Na 2016 verdelen de lokale verenigingen samen met een coördinator de vergoedingen en is de overhead inclusief controles ongeveer 16 procent van het budget.

Natuurgrond

Zelf heb ik op ons bedrijf een flink stuk natuurgrond in beheer en ontvang ik ook voor houtwallen en poelen vergoedingen. Daarbij probeer ik ook het natuurbeheer een economische plek te geven in onze bedrijfsvoering. De oogst van het natuurland gebruik ik als strooisel in onze potstal. En wat daarvoor niet geschikt is, gebruiken we om het organische stof gehalte van ons maisland te verhogen. Want wat economisch gezien niet gedragen wordt, gaat ecologisch niet gebeuren.

Marke

Dat is ook het uitgangspunt van wat we het Markemodel noemen. De Marke is van oudsher de grond die gemeenschappelijk is. In andere regio's heet het de meent of gemene grond. Het gaat bij ons ook om iets gemeenschappelijks, namelijk de license to produce die we als boe-

ren nu eenmaal nodig hebben. We kunnen niet volhouden dat we alles blijven doen zoals wij het beslissen. We moeten rekening houden met andere belangen in de maatschappij, met onze burens en met mensen die schoon water en schone lucht willen. Andersom vragen wij van de burgers om ook rekening te houden met ons als boeren: om te begrijpen dat we niet zomaar alles kunnen invullen als daar geen vergoeding voor is. We hebben als ondernemers nu eenmaal een verdienmodel nodig. En een beetje waardering voor het feit dat we goed voedsel produceren, vinden we ook fijn.

In gesprek

In ons Markemodel brengen we de verschillende belangen uit de maatschappij samen en bespreken we die met boeren. In de eerste fase zijn 35 boeren uit dit gebied in gesprek gegaan met de provincie Gelderland, het waterschap, FrieslandCampina en Rabobank. In de dialoog zie je dan twee interessante effecten: de wensen van de verschillende partijen komen bij elkaar en boeren kunnen aangeven wat zij haalbaar vinden.

Dus de vraag wordt gebundeld tot een werkbaar pakket voor een schone bodem, schoon water en schone lucht. En de verschillende belangen worden gestapeld, zodat er een interessante vergoeding voor de boer mogelijk is. Zo hebben we doelen met elkaar afgesproken, inclusief het tijdspad waarin we ze gaan halen.

Gedragen

Heel interessant is dat er dan ook zaken naar voren komen, waarvan boeren zeggen: dat kan wel een tandje scherper, dat halen we gemakkelijk. En de uitkomst van de dialoog wordt gedragen door boeren. Daardoor is er veel minder de neiging om afspraken te ontduiken. Boeren zijn immers net mensen: ze vinden het niet erg om overheidsregels te ontduiken, maar als het om afspraken met collega's gaat, houden ze zich er veel beter aan. Het succes van deze aanpak met ons Markemodel hebben we onlangs gevierd in het provinciehuis in Arnhem. Toen gedeputeerde Harold Zoet sprak over het belonen van boeren voor hun prestaties, zei één van de boeren het volgende: "Ja, we willen graag

- > Ga rond de tafel zitten om elkaar beter te leren kennen en te begrijpen. Want gebiedsgericht samenwerken staat of valt met vertrouwen.
- > Al die regeltjes voelen als symptoombestrijding, omdat een duidelijke visie ontbreekt
- > Noaberschap gaat hier in het oosten verder dan elkaar helpen. We zetten ook graag samen ergens de schouders onder,
- > Zonder economisch draagvlak geen ecologisch beheer. Dus in onze bedrijfsvoering probeer ik ook natuurbeheer een economische plek te geven.
- > We vragen als boeren van de burger een verdienmodel voor alles wat we moeten doen. Dat kan alleen als wij naast ons eigen belang ook rekening houden met andere belangen in de maatschappij.
- > De essentie van ons Markemodel is het herstel van de dialoog tussen boeren en burgers. Zodat we elkaar weer leren vertrouwen.

beloond worden voor onze inspanningen, desnoods in geld". Daaruit spreekt volgens mij dat het uiteindelijk gaat om vertrouwen, bestuurlijke ruimte en waardering.

Leren vertrouwen

Onze ervaring met het Markemodel is positief. Het kan zorgen voor goede afspraken en interessante vergoedingen voor boeren. Maar veel belangrijker is dat het de dialoog tussen boeren en burgers herstelt. Dat is iets dat we veel eerder hadden moeten doen. Maar het is niet te laat. We gaan ons Markemodel verder uitrollen, de volgende stap is om dit met 100 tot 150 boeren in heel Gelderland te gaan doen. Uiteindelijk kan het ertoe leiden dat we middelen uit de markt en van de overheid samen met boeren inzetten voor een schoner milieu, meer natuur en behoud van ons mooie landschap. Met afspraken tussen mensen die elkaar weer leren vertrouwen.

Dick Looman is melkveehouder in Zelhem en voorzitter van de Vereniging Agrarisch Landschap Achterhoek waarbij 750 boeren zijn aangesloten.

Corney Niemeijer

GEBIEDSRENTMEESTER KAN PARTIJEN IN BEWEGING KRIJGEN

Diverse gebiedsprocessen in Nederland kampen niet alleen met een gebrek aan financiële middelen, maar blijven ook steken in het eigenbelang van betrokken partijen. Zolang het eigen belang de voornaamste drijfveer van partijen blijft, komen we geen steek verder. Een onafhankelijke strategische gebiedsrentmeester kan dit proces doorbreken en partijen in beweging krijgen richting uitvoering.

Deze gedachte, die we binnenkort bespreken met ambtenaren van het ministerie van LNV, is niet mijn persoonlijke idee. Het is ontstaan in overleg met andere boeren die betrokken zijn bij gebiedsprocessen in onder andere Groningen, Utrecht, Noord-Holland en de Achterhoek.

24 miljard

Met elkaar stellen we vast dat er helaas weinig over is van de 24 miljard euro die eerder beschikbaar was voor het NPLG, het overheidsprogramma om in de diverse gebieden werkbare oplossingen te ontwikkelen op het terrein van bodem, water, stikstof, natuur en perspectief voor boeren. Er is nog slechts een fractie

daarvan beschikbaar, en betrokken partijen vechten elkaar de tent uit bij de verdeling ervan. Dat laatste zou ook het geval zijn bij de eerder genoemde 24 miljard, en daar zit naar onze mening de kern van het probleem: zo lang een ieder - of het nu de lokale overheid, het waterschap, de natuurbescherming of een boerenorganisatie is - zijn eigen belang voorop blijft stellen, komen we niet verder.

Boerenverstand

Als boer die zijn verdienmodel zoekt in een combinatie van agrarische productie en maatschappelijke dienstverlening, voel ik dat op mijn klompen aan. Als we niet in staat

Corney Niemeijer is multifunctionele boer en leverancier van publieke diensten in Oele (OV).

ogen hebben kan ervoor zorgen dat partijen hun strategie meer in lijn brengen met het collectieve belang van het gebied, omdat ze weten - of van de rentmeester nog eens uitgelegd krijgen - dat er meer is dan het eigenbelang. Bijvoorbeeld een streek die welvarend blijft: met boeren die een inkomen halen uit landbouw én natuur, met natuurbeschermers die boeren de ruimte geven waar dat kan, met inwoners die ervaren dat de bedrijvigheid in hun gebied noodzakelijk is voor een bloeiend verenigingsleven.

Door zo alle betrokken partijen te committeren aan het gemeenschappelijke doel, ontstaat de basis voor uitvoering: dat er eindelijk meer gebeurt dan alleen maar praten.

Andere vormen

Op deze manier kan er ook ruimte ontstaan voor andere vormen van landbouw dan de gebruikelijke. Persoonlijk denk ik dat we af moeten van de traditionele denkwijze dat alleen voedselproducten voor het boereninkomen kunnen zorgen. Dat heeft lange tijd zo gewerkt, maar inmiddels zien we dat verder intensiveren en schaal-vergroten om de kostprijs te drukken geen gezond perspectief meer is. Op mijn eigen bedrijf Landerij De Bunte in het Twentse Oele werken we al jaren op basis van een combinatie: stamboek-fokschapen houden om lammeren te verkopen voor fokkerij en weiderij, groepen ontvangen op ons

- > We komen alleen verder als alle partijen verder kijken dan hun eigen belang. Dat geldt voor de lokale overheid, het waterschap, de natuurbescherming en boerenorganisaties.
- > Bij gebiedsgerichte samenwerking hebben we behoefte aan een regisseur. Deze 'gebiedsrentmeester' moet zelf geen enkel belang in het gebied hebben, zodat hij/zij alle partijen kan aanspreken op hun bijdrage aan de gebiedsdoelen.
- > De vergoeding die je als boer ontvangt voor diensten die je levert aan de overheid, is geen subsidie. Het is een contract met de daarbij behorende beloning voor maatschappelijk gewenste producten en diensten.

bedrijf om een toelichting te geven op kringlooplandbouw en een contract met de overheid voor kringlooplandbouw, natuurbeheer en waterberging. Ik haal ongeveer de helft van mijn inkomen uit het laatste, dat is vastgelegd in een 30-jarig contract voor Boeren met Natuur. Dat is dus geen subsidie, maar een beloning voor maatschappelijk gewenste producten en diensten. De hoogte van die vergoeding is in Nederland gebaseerd op compensatie van lagere productie en hogere kosten. De EU-spelregels laten ruimte om die vergoeding met nog eens 20 procent te verhogen. Dat zou een mooie extra stimulans zijn voor de vele boeren die inzien dat het oude model vastloopt en op zoek zijn naar een nieuw en beter verdienmodel.

De gebiedsrentmeester kan ervoor zorgen dat partijen hun strategie meer in lijn brengen met het collectieve belang van het gebied.

Freek Nieuwenhuis

BOUWEN AAN VERTROUWEN MET GEBIEDSOFFERTE

Initiatieven van onderop kunnen bijdragen aan het behalen van maatschappelijke doelen.

Met een gebiedsofferte bundelen we de bijdragen die individuele ondernemers willen leveren.

Het moet leiden tot afspraken met overheden voor de lange termijn, zodat boeren erop kunnen investeren. Zo vullen we de gewenste doelsturing in en bouwen we aan wederzijds vertrouwen.

De ervaringen met agrarisch natuurbeheer in ons gebied Groningen-West laten zien dat we op lokaal niveau mooie resultaten kunnen behalen. Kijk naar de groei van kruidenrijk grasland en de realisatie van diverse plas-dras gebieden. Onze conclusie was een paar jaar geleden dat we die lijn moeten doortrekken en als boeren meer de lead kunnen nemen. Samen met twee andere verenigingen, Noardlike Fryske Walden en BoerenNatuur Midden-Groningen, zijn we gaan werken aan een gebiedsofferte.

Initiatieven

In onze offerte brengen we alle initiatieven van boeren samen die bijdragen aan een betere bodem,

Wij zorgen voor minder CO₂-uitstoot, beter weidevogelbeheer en meer biodiversiteit. Daar staat tegenover dat overheden zorgen voor betere vergoedingen.

waterkwaliteit, natuur en biodiversiteit. Dat bieden we aan aan de betrokken overheden, met als inzet om afspraken te maken voor de lange termijn. Denk aan een periode van twaalf tot twintig jaar. Want boeren die hun bedrijfsvoering aanpassen door bijvoorbeeld vergaand te extensiveren, kunnen niet na een paar jaar zomaar weer een andere strategie gaan volgen. Je legt je in feite voor een langere periode vast, dus dan moet je ook zeker weten dat het financieel aantrekkelijk blijft.

Voorbeelden

Ik noem twee mooie voorbeelden die onderdeel zijn van de gebiedsofferte die we onlangs hebben aangeboden aan landbouwminister Wiersma. Allereerst het gebied Gorecht, dat ligt tussen de stad Groningen/Haren en Zuidlaren. Het is een veenweidegebied, waar inklinking van het veen als gevolg van peilverlaging veel uitstoot van CO₂ veroorzaakt. Om die veenoxidatie - die zichzelf jarenlang versterkte - te keren, kun je het waterpeil opzetten en waterfiltratiesystemen toepassen. Daar-

bij gaat de melkveehouderij in het gebied vergaand extensiveren. Daar zijn enkele melkveehouders toe bereid. Zij gaan dan veel minder koeien melken; daar moet voldoende financiële zekerheid tegenover staan. Om dat te bereiken kunnen we een aantal bestaande regelingen benutten, zoals die uit het Aanvalsplan Grutto en de vergoeding voor weidevogelbeheer via de agrarische natuurvereniging. Dat is niet voldoende en daarom bieden we in onze gebiedsofferte aan om deze waterpeilopzet en extensivering te realiseren, mits er aanvullend geld beschikbaar komt. Wij zorgen voor minder CO₂-uitstoot, beter weidevogelbeheer en meer biodiversiteit - en daar staat tegenover dat overheden ervoor zorgen dat we de vergoedingen kunnen verhogen.

Kleinschalig landschap

Een ander thema speelt bijvoorbeeld in Nationaal Landschap Middag Humsterland. In dat gebied, waar ook ons eigen melkveebedrijf in ligt, is kleinschaligheid een belangrijk aspect. De kenmerkende kleine

percelen en kromme sloten dragen bij aan een hogere biodiversiteit en zorgen voor een landschap dat veel mensen waarderen en graag in stand willen houden. Boeren kunnen daar invulling aan geven op basis van het opgestelde slotenplan. Dat maakt hun bedrijfsvoering minder efficiënt, dus ook daar is een extra vergoeding noodzakelijk. Zo staat het dus ook in onze gebiedsofferte.

Het mooie van deze aanpak is dat je het in principe in elk gebied kunt toepassen. Het zou prachtig zijn als we op deze manier samen kunnen werken met boeren en overheden om de gewenste ontwikkeling te stimuleren. Het is volgens mij een goed alternatief voor alsmat meer wetten en regels, waar boeren zich steeds vaker aan storen. En ik heb ook de indruk dat overheden open staan voor deze benadering. Zo heeft onze gemeente al een werkgroep opgericht om nieuwe wegen te zoeken; die werkgroep heet heel toepasselijk 'de wendakker'. Ook bij provincies en waterschappen is er animo om deze benadering toe te passen,

omdat ze zien dat mensen elkaar aan de basis enthousiast maken. Met steun van de nationale overheid kunnen we zo een positieve beweging op gang brengen, die ook het onderlinge vertrouwen kan versterken.

➤ Boeren kunnen met een gebiedsofferte de lead nemen. Ze bundelen de bijdragen die ze willen leveren, om met overheden afspraken te maken voor de lange termijn. Zodat ze er op kunnen investeren.

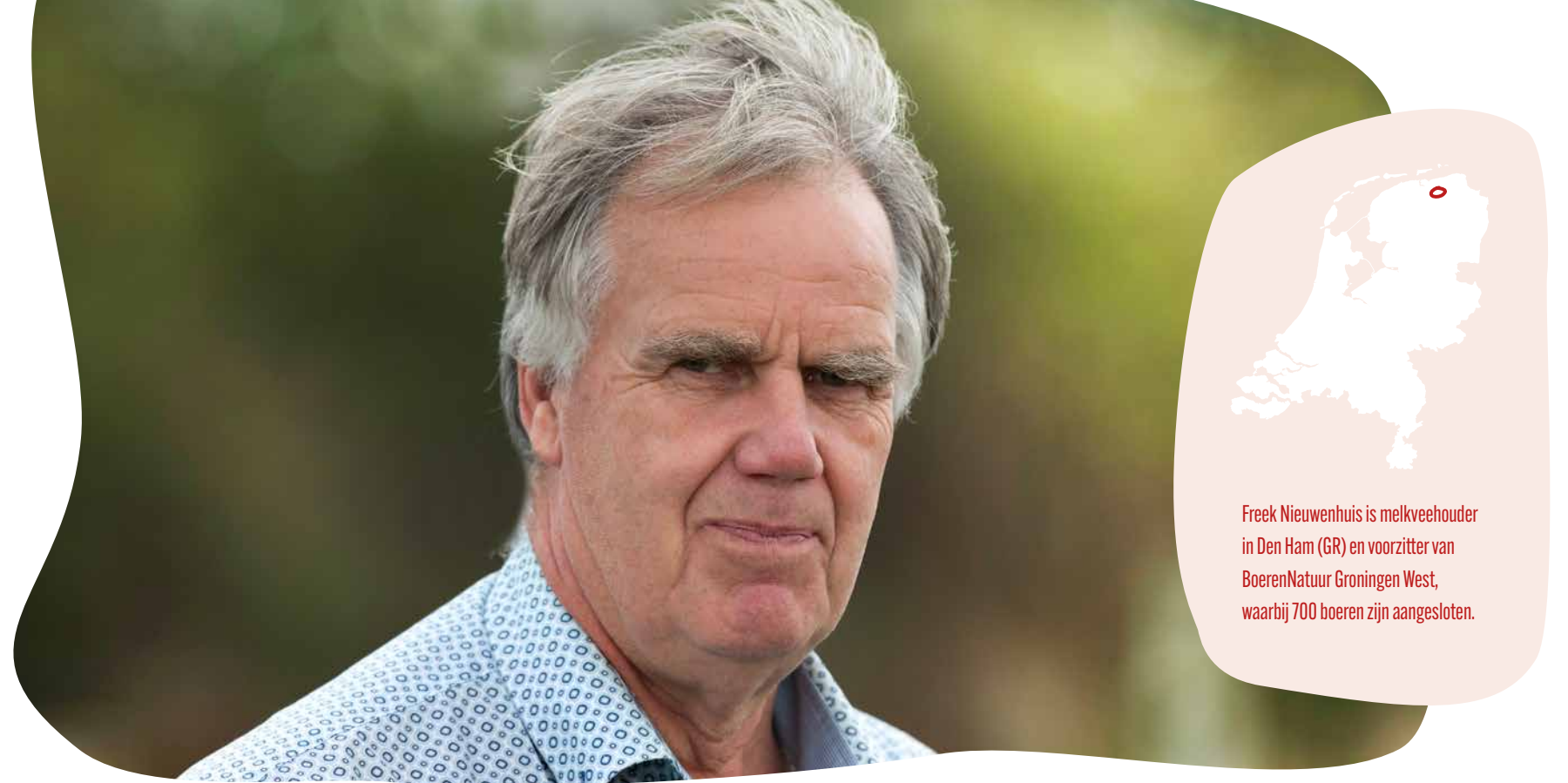
➤ Je neemt beslissingen voor een langere periode, dus dan moet het ook financieel aantrekkelijk blijven. We denken aan een periode van twaalf tot twintig jaar.

➤ In onze gebiedsofferte bieden we een hoger waterpeil, extensivering en een slotenplan aan om de biodiversiteit te verbeteren en het landschap te beschermen. Dat maakt de bedrijfsvoering minder efficiënt, dus het kan alleen als er extra geld beschikbaar komt.

➤ Het mooie is dat je de gebiedsofferte in elk gebied kunt toepassen. Daarmee is het een goed alternatief voor alsmat meer wetten en regels.

Freek Nieuwenhuis is melkveehouder in Den Ham (GR) en voorzitter van BoerenNatuur Groningen West, waarbij 700 boeren zijn aangesloten.

Teunis Jacob Slob is veehouder in Noordeloos (UT).

Teunis Jacob Slob

ZET GROND VAN STOPPERS IN VOOR TOEKOMST JONGE BOEREN EN VERDUURZAMING

Het gebiedsproces in onze regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is een mooi voorbeeld van hoe mensen hun eigen toekomst proberen vorm te geven. Dat zit in de aard van de ondernemers hier. 'Als er iets moet gebeuren, laat ons dat dan op onze eigen manier doen'.

Met die insteek zijn we nu anderhalf jaar in gesprek met een groep van ongeveer twintig melkveehouders. Aan de ene kant is dat misschien een beetje eenzijdig, want we praten vooral over en vanuit de landbouw. Maar er is ook wel degelijk oog voor de belangen van andere groepen en we weten dat we bijvoorbeeld natuur- en milieuorganisaties echt wel tegenkomen als we zaken in de praktijk willen regelen.

Ruimte geven

We willen als boeren zelf ook graag de natuur meer ruimte geven. We hebben gekeken naar mogelijkheden

om dat te doen in ons veenweidegebied. Er ligt nu een concreet plan om de sloten en slootranden beter te benutten. Dat is in feite een gebiedsoferte, die we hebben neergelegd bij de twee betrokken provincies: Zuid-Holland en Utrecht. Die moeten nu aangeven of dit voldoende invulling geeft aan de natuur- en wateropgave. En natuurlijk: of er vanuit de overheid voldoende ruimte - en dan bedoel ik ook financiële ruimte - is om dit te realiseren.

In onze discussies in het gebied komen twee zaken steeds weer naar voren: het moet duurzamer en we

willen toekomst voor jonge boeren in dit gebied. Ik ervaar dat zelf aan den lijve. Ons bedrijf runnen we in een maatschap met z'n vieren: mijn vrouw Nelie, onze dochter Anja, onze dorpsgenoot Rokus Lakerveld en ikzelf. We boeren biologisch en de komende generatie wil dat graag voortzetten en verder investeren in extensivering en verduurzaming. Daarbij is grond de essentiële factor. Natuurlijk niet alleen op ons bedrijf, dat speelt in de hele melkveehouderij.

Grondbank

In onze gesprekken in het gebied komt vaak het idee van een lokale grondbank terug. De essentie is simpel: een boer die ermee wil stoppen verkoopt zijn grond tegen een redelijke prijs aan de grondbank. Hij loopt dan de extra hoge prijs op de vrije markt mis, dus dat moeten we compenseren. Bijvoorbeeld door fiscale maatregelen. Zo kan de overheid zonder al te veel moeite bijdragen aan de positieve structurele ontwikkeling die we met z'n allen - de landelijke politiek en wij in onze regio - willen. Want de lokale grondbank geeft de grond tegen dezelfde redelijke prijs uit aan jonge boeren die hun bedrijf verduurzamen. Een bijkomend voordeel is dat de stoppende boer ook betrokken blijft bij de gang van zaken in het gebied. Hij ziet wat er aan moois gebeurt met de grond die hij inbracht.

Zo'n grondbank-idee zou de basis kunnen zijn voor een aanpak die vergelijkbaar is met de ruilverkaveling die we in de vorige eeuw hebben gehad. Dat werkte perfect voor wat we toen nodig hadden: meer efficiency op de boerderij en in de hele sector. Het kan, in aangepaste vorm, ook goed werken nu we iets anders nodig hebben: landbouw die minder vervuult en meer natuurwaarden oplevert.

Draagvlak

We hebben het idee van een lokale grondbank al vaak met elkaar besproken en ook navraag gedaan bij provincies, het rijk en zelfs in Brussel. Natuurlijk zijn er haken en ogen, maar we hebben nergens gehoord dat het niet mogelijk is. En sommige mensen blijven eenzijdig geloven in de neo-liberale politiek die in de afgelopen decennia de markt zijn gang heeft laten gaan. Maar als ik dan vraag wat ons dat heeft gebracht als het gaat om toekomst voor jonge boeren en verduurzaming, blijft het meestal stil.

Het zijn misschien grote gedachten, maar het is in ieder geval interessant om verder over na te denken. En in ons gebied is er zeker draagvlak voor dit idee bij de deelnemers aan ons gebiedsproces. Dat proces is trouwens ook van belang als het gaat om het met elkaar delen van zorgen en frustraties. In onze groep zitten melkveehouders die PAS-melder zijn. Hun onzekere situatie duurt natuurlijk al veel te lang, de overheid laat hier echt steken vallen. Het helpt hen om in onze groep hun gevoelens te delen en te merken dat ze er niet de enigen zijn die in deze situatie zitten.

Dit soort frustrerende kwesties is natuurlijk ook een afbreukrisico voor een succesvol gebiedsproces. Ik ken boeren die zeggen: ik wil wel meedoen, maar ik moet nog maar zien of de overheden echt rekening willen houden met de uitkomst van het gebiedsproces. Deze gedachte is denk ik nog versterkt door het akkoord over het nieuwe kabinet, waarbij de beschikbare financiële middelen sterk zijn verminderd. Het zou helpen als het kabinet met een duidelijke en inspirerende visie komt op de toekomst. Als er bij de minister in dat verband behoefte is aan

ideeën, dan is ze van harte welkom in ons gebied.

Bier

En los van hoe het politiek allemaal uitpakt, is zo'n gebiedsproces op zichzelf waardevol, zo is mijn ervaring. Je merkt dat je veel voor elkaar kunt betekenen. Zo is hier in het dorp een groep mensen die activiteiten organiseert voor ouderen. Pannenkoeken bakken, een excursie, elkaar ontmoeten. Dat is waardevol. Ik heb het zelf ervaren toen ik als oud-wethouder bij een bijeenkomst met lotgenoten, dus anderen die ook wethouder waren geweest, een leuk gesprek had over bier. Ik vertelde dat ik niet vaak bier drink, eigenlijk alleen als we aan het hooien zijn geweest. Uit dit gesprek is de Hooibrouwers voortgekomen: we maken nu ons eigen bier. Dat hebben we aan de streek gepresenteerd op de jaarmarkt. En we hopen binnenkort hier in de polder ook onze eigen hop te verbouwen. Het is nu nog meer hobby dan business, maar het is ons streekbier. Proost!

- > Voor een succesvolle gebiedsgerichte samenwerking helpt het als er een inspirerende visie op de toekomst is. Het moet duurzamer en we willen toekomst voor jonge boeren.
- > Geef aan wat er moet worden bereikt en laat mensen in het gebied dat zelf invullen. Zo'n gebiedsproces is op zichzelf waardevol, je kunt veel voor elkaar betekenen.
- > Grond is de essentiële factor. Daarin kun je sturen met een lokale grondbank, zodat de verkoper genoeg krijgt en de grond naar jonge boeren gaat die verduurzamen. Vergelijkbaar met de ruilverkavelingen die we hadden in de vorige eeuw.

Frank de Wit

BOEREN EN OVERHEID: SAMEN IN TRANSITIE

We hebben als maatschappij en als boeren grote uitdagingen. Stikstof, klimaatverandering, waterkwaliteit, biodiversiteit... om er maar een paar te noemen. Er wordt dan ook veel gepraat over een noodzakelijke transitie. Voor zo'n transitie is goede wil bij boeren een vereiste. Maar we hebben ook een dienende en niet louter dwingende overheid nodig. Met samenwerken komen we sneller en beter vooruit. De succesvolle voorbeelden zijn er.

We leven hier in Nederland met elkaar op een relatief klein stukje aarde. Onze grootste waarde is misschien wel de diversiteit en het creëren van veel waarde per vierkante meter. Dat betekent ook dat vrijwel elke vierkante meter anders is en dat er andere claims, belangen en effecten kunnen spelen.

Peilverlaging

Die ruimtelijke complexiteit maakt een centraal beleid dat maatregelen afdwingt vrijwel onbegonnen werk. We hebben dat hier in Noord-Holland meegemaakt met de peilverlaging. Om veen te behouden kun je het grondwaterpeil verhogen. Dat kan ook de uitstoot van CO₂ bij de inklinking van het veen tegengaan. De overheid kwam destijds met een

maatregel om het grondwaterpeil overal te verhogen. Daar kwam heel veel weerstand tegen. De meeste mensen in ons gebied realiseren zich terdege dat ze 3 meter onder de zeespiegel leven. Dan voelt zo'n maatregel, die eenzijdig van boven wordt opgelegd, natuurlijk niet goed. De reactie van de overheid was destijds: het moet, we hebben geen tijd te verliezen. Als boeren dan gaan kijken wat de afspraken en procedures zijn bij de peilbesluiten van het waterschap, dan blijkt dat het allemaal heel ingewikkeld wordt en er in de praktijk niets van terecht komt.

Zelf aan de slag

Als je de boeren in het gebied vraagt of ze het veen willen laten verdwijnen en veel CO₂ willen uitstoten

zodat de aarde sneller opwarmt: dan is het antwoord natuurlijk nee. Als je daarop inspeelt als overheid, kun je veel meer bereiken. Dat is hier ook gebleken. We zijn als gebied zelf aan de slag gegaan, gesteund door de overheid; dat heette toen impuls gelden. We hebben daarmee als agrarische natuurvereniging in ons gebied veel in gang gezet. Met die optelsom van alle maatregelen die we nemen, halen we gemakkelijk de doelstelling. De overheid moet ons het vertrouwen geven dat we doen wat we zeggen en zeggen wat we doen, dan worden er echte stappen gezet.

Stikstof

Die aanpak zouden we veel breder kunnen en moeten inzetten. We hebben hier een pilot gedaan om te kijken of je met zo'n aanpak het stikstofprobleem kunt aanpakken. Want hé, ook hier is er geen boer die graag stikstof uitstoot. In die pilot, waar aan 12 boeren meedoen, is al gebleken dat de uitstoot in de praktijk al 20 procent lager is dan op basis van de beleidsregels wordt uitgerekend. De mensen van het ministerie erkennen dat ook, maar kunnen er niets mee zolang zo'n getal niet is geborgd. Kijk, dan heb je samen een andere uitdaging: hoe gaan we die borging voor elkaar krijgen? Ik denk dat dat de goede modus is voor alle partijen: de mensen in het gebied bedenken

Mijn oproep: alleen als overheid en boeren samen in transitie gaan bereiken we een duurzaam platteland waar iedereen trots op is. Wie doet er mee?

hoe het probleem kan worden opgelost en worden daarbij geholpen door de overheden, bijvoorbeeld met subsidies of advies. Dan krijg je veel goede ideeën op basis van betrokkenheid bij boeren. In ons geval kunnen we de problemen zo zeker oplossen. En mocht het in een gebied niet lukken, dan ga je in gesprek en kan de overheid alsnog met dwingende maatregelen komen.

Model agrarische natuurvereniging

In feite is het beleid rondom de agrarische natuurverenigingen een schoolvoorbeeld van zo'n aanpak. En die is succesvol. Hetzelfde zou het geval kunnen zijn met het Nationaal Programma Landelijk Gebied. In de basis een prima benadering, die door het huidige kabinet helaas is gedecimeerd door de financiering ervan grotendeels te schrappen.

Maar ook voor onszelf als agrarisch ondernemers kan het interessant zijn om de gebiedsbenadering breder toe te passen. Wat gebeurt er als we een deel van het geld voor de EU-hectarepremie niet centraal aan individuele boeren uitkeren, maar toewijzen aan verenigingen van agrariërs in gebieden die - natuurlijk binnen grenzen en voorwaarden - dat geld kunnen gebruiken om in het gebied maatschappelijke opgaven aan te pakken? Dan heb je het niet meer over abstracte termen als 'bodem en water sturend' die de overheid nu over ons uitstort. Nee, dan krijg je in een gebied verenigingen met betrokken boeren. Er is dan iets te halen, dus je zult als boer ook iets moeten brengen. Ik denk dat zulke verenigingen meer voor de boeren - en voor de maatschappij - kunnen opleveren dan de huidige situatie, waarin traditionele belangenbehartigers van boeren rituele dansen uitvoeren met een overheid die vast zit in eigen ambities en belangen.

- > Centraal afdwingen van maatregelen in een gebied is onbegonnen werk. In ons gebied ontstond veel weerstand tegen het overal verhogen van het grondwaterpeil.
- > Als je de boeren in het gebied vraagt of ze het veen willen laten verdwijnen en veel CO₂ willen uitstoten zodat de aarde sneller opwarmt: dan is het antwoord natuurlijk nee. Als je daarop inspeelt als overheid, kun je veel meer bereiken.
- > De overheid moet ons het vertrouwen geven om voor ons eigen gebied te bedenken hoe het probleem kan worden opgelost. Ze kunnen helpen met subsidies of advies. Mocht het in een gebied niet lukken, dan kan de overheid alsnog met dwingende maatregelen komen.
- > Wijs bijvoorbeeld een deel van de EU-hectarepremie toe aan verenigingen van agrariërs om in het gebied maatschappelijke opgaven aan te pakken.

Pieter van der Valk

GEBRUIK DE BODEM VOOR CIRCULAIRE OPLOSSING VAN MAATSCHAPPELIJKE UITDAGINGEN

We staan als samenleving voor grote uitdagingen. In de discussie daarover vinden allerlei partijen van alles. Er is sprake van polarisatie, die niets zal oplossen. Door vanuit 'het stille midden' het eigen gelijk even terzijde te leggen, kunnen we de uitdagingen in samenhang proberen op te lossen. De landbouw zal daarin een belangrijke bijdrage leveren, als we stoppen met alleen maar 'afrekenen van output' en werk maken van een oprechte wederkerige verbinding. De inzet van de bodem voor het realiseren van meer circulariteit kan ons als boeren een ander verdienmodel opleveren. Zo wordt de landbouw de oplossing voor maatschappelijke problemen en kunnen we toewerken naar gezond voedsel van gezonde grond.

Mansholt denken

Op dit moment zitten we als boeren nog steeds gevangen in wat ik het 'Mansholt denken' noem. Het is ontstaan in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog: sturing op professionalisering en uitsluitend het belonen van productie (output). Hiermee konden boeren een inkomen blijven verdienen. Wie daar niet aan meedeed werd een 'wijker', die moest zijn bedrijf beëindigen. Om ruimte te maken voor de blijvers, die steeds opnieuw hun productie moeten vergroten om 'in de race' te blijven. Een zeer succesvol systeem dat Nederland veel heeft gebracht, maar inmiddels helaas ook bijdraagt aan diverse problemen: klimaatverandering, aantasting van natuur en landschap, milieuvervuiling, verlies van biodiversiteit, slechte waterkwaliteit en een verslechterende bodemstructuur.

Doekje voor het bloeden

Onder druk van de maatschappelijke opinie proberen we in de landbouw deze nieuwe uitdagingen met dezelfde middelen te lijf te gaan: door output te belonen. In de melkveehouderij zie je dat bijvoorbeeld in programma's van de zuivelindustrie waarbij meer weidevogels of aanleg van nieuwe landschapselementen punten opleveren in een kwaliteitsstelsel, zoals bijvoorbeeld Foqus Planet van FrieslandCampina. Bij voldoende punten krijgt de melkveehouder een plus op de melkprijs. Dit stelsel is een doekje voor het bloeden. Het lost de problemen niet op, omdat het gebaseerd is op de aloude gedachte dat alleen belonen van output werkt.

Circulariteit

Voor alle genoemde problemen is circulariteit een belangrijk deel van

de oplossing. En hier ligt een heel nieuw perspectief voor ons als boeren. Wij kunnen deze circulariteit, dus het volledig hergebruiken van natuurlijke elementen, perfect invullen door daarvoor de bodem te benutten. Micro-organismen in de bodem kunnen reststoffen afbreken en zo voedingsstoffen voor de plant - in de vorm van mineralen - beschikbaar maken. Dat is een proces dat geen energie kost en dus een veel betere oplossing dan kunstmest produceren waarbij enorme hoeveelheden CO₂ de lucht in gaan. Maar ook voor de voeding van de plant is dit een betere aanpak: in plaats van die te forceren met mineralen uit kunstmest, kunnen we de bodem beter voeden met organische reststoffen zodat er voor de plant een natuurlijk en gevarieerd aanbod beschikbaar komt: letterlijk een goede voedingsbodem.

Pieter van der Valk is melkveehouder in Ferwoude (FRL) en initiatiefnemer van de coöperatie Agricycling waarbij in Friesland 200 boeren zijn aangesloten.

Perspectief

Hier ontstaat het nieuwe perspectief voor ons als boeren. Want in de bodem zit het recyclend vermogen van onze samenleving. Door onze grond beschikbaar te stellen voor het recyclen van reststromen, kunnen we als boeren worden beloond voor het effectief verwerken van inputs. Deze nieuwe gedachtegang vindt inmiddels steeds meer weerklank in de landbouw en daarbuiten. Dat blijkt uit het succes van onze coöperatie Agricycling. Daarmee zijn we begonnen in Friesland, waar we inmiddels met 200 boeren 12.000 hectare inzetten voor circulariteit. In andere provincies is zeker ook interesse, daarom zijn we ook daar gestart met het werven van leden voor Agricycling.

Bermgras

De eerste stap die we in Friesland al hebben gezet, is het composteren van bermgras. Daarvoor werken we samen met diverse gemeenten. Het maaisel wordt gecomposteerd en in de grond gebracht, waar het zorgt voor bemesting en een rijker bodemleven. Na bermgras is een interessante volgende stap het beter benutten van de mest op onze bedrijven, met name de vaste mest. Ook de grote stroom GFT-afval is geschikt voor ons concept, mits het lukt om daaruit de (micro)plastics te verwijderen.

En we werken al aan de voorbereiding om ook het laatste grote lek in de kringloop te dichten: het recyclen van de stoffen in menselijke uitwerpselen. Zo is Agricycling betrokken bij de opzet van de nieuwbouwwijk Spoordok in Leeuwarden, waar zal worden gewerkt met gescheiden sanitatie.

Uitgangspunten

Het is van groot belang om deze aanpak, die de landbouw in een positie brengt om bij te dragen aan de grote maatschappelijke opgaven, gestalte te geven vanuit de landbouw zelf.

Daarom is Agricycling een coöperatie, met de volgende uitgangspunten:

- **Eigenaarschap:** echte verandering komt vanuit jezelf. Een verdienmodel wordt niet voor mij geregeld, dat zal ik zelf moeten doen;
- **Autonomie:** we zijn niet afhankelijk van bestaande structuren in de agribusiness;
- **Collectief:** samen bouwen aan een ketenpositie. Ik lever als boer niet alleen voedsel, maar zorg ook voor het hergebruik van wat overblijft. Hiermee kunnen we gezamenlijk met andere partijen, zoals overheden, een goed aanbod doen;
- **Waarde:** we leveren maatschappelijke waarde, waarvoor we een beloning ontvangen.

- Het inzetten van de bodem voor meer circulariteit kan ons als boeren een ander verdienmodel opleveren. Bij het recyclen van reststromen kunnen we worden beloond voor het effectief verwerken van inputs.
- Reststoffen afbreken in de bodem kost geen energie en is beter dan het gebruik van kunstmest die veel CO₂ uitstoot veroorzaakt.
- Een rijk bodemleven op basis van reststoffen versterkt de natuurlijke rol als leverancier van plantenvoeding. Daarmee kan ook de kwaliteit van het gewas beter worden en ons voedsel gezonder.
- Onze coöperatie werkt op basis van eigenaarschap (eigen verdienmodel regelen), autonomie (onafhankelijk van bestaande structuren), collectief (samen een ketenpositie bouwen) en waarde (beloning voor het leveren van maatschappelijke waarde).

Sûne Grûn

Een bijzonder aspect van het benutten van de bodem voor recycling is dat we hiermee anders omgaan met de voeding van de plant, of dat nu gras voor onze koeien is of een gewas aardappelen. Door het bodemleven te voeden met reststoffen, komen we dicht bij de natuurlijke rol van de bodem als leverancier van plantenvoeding. Het lijkt aannemelijk dat daarmee ook de kwaliteit van het gewas in positieve zin verandert. Oftewel: dat we zo gezonder voedsel kunnen produceren. Denk bijvoorbeeld aan de aanwezigheid van voldoende zink en selenium in de plant. Om de aanwijzingen die hiervoor bestaan nader te onderzoeken, neemt Agricycling deel in het project Sûne Grûn (gezonde grond): een samenwerking met overheden, bedrijfsleven en wetenschappelijk onderzoek om meer te weten te komen over de processen in de bodem, over hoe we het microleven zo goed mogelijk kunnen stimuleren en hoe we zo niet alleen efficiënt, maar vooral effectief kunnen zijn in het maken van het beste en gezondste voedsel ter wereld.